

УДК 811.111'255

Людмила В. Короткова

кандидат філологічних наук
доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонський державний університет
Херсон, Україна
ORCID ID 0000-0002-8038-1530
valeetmeama@i.ua

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ КРЕАТИВНОСТІ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Анотація. Проблема креативності має міждисциплінарний характер. У різні епохи існував свій погляд на креативність і її суб'єкта. В античності креативність розглядалася як особливий вид буття і ставилася проблема співмірності креативності Бога і людини. Креативність розумілася як людське прагнення до відтворення досконалих зразків, як богоподібне мистецтво. Тільки Бог міг творити *ex nihilo/nihil* («з нічого»). Митець повинен був розкривати закони Природи, слідувати їм та імітувати їх. Проте поет був вільним. У середньовіччі креативність була виключно атрибутом Бога, вважалося люди не здатні до неї. В епоху Відродження розуміння креативності було двояким: піднесене (новаторське мистецтво) і приземлене (праця на спасіння). У цей час вперше виявляється інтерес, як до авторства, так і до творчого процесу. У Новий час творчість розглядалася як фундаментальна передумова свідомості і продуктивна здатність уяви. Новизна визначала креативність. Лише в XIX столітті креативність стає виключно атрибутом людини. В XX столітті креативність можлива у всіх сферах творення людини. Сучасне XXI століття характеризується демократизацією креативності – ми живемо в егалітарний період. Існуючі концепції креативності намагаються пояснити її природу, особливі риси креативної особистості та креативного продукту як результату креативного процесу. За гіпотезою автора статті креативність є іманентною ознакою вселюдського культурного простору. Для досягнення поставленої мети і реалізації завдань у межах діахронічного підходу за допомогою методу ретроспекції було відстежено генезу наукових поглядів на сутність поняття «креативність»; виявлено еволюційні тенденції у тлумаченні явища креативності; з'ясовано лінгвофілософське підґрунтя креативності. Зроблено висновок, що креативність є багатограним феноменом.

Ключові слова: креативність; людина; мова; природа; творчість.

1. ВСТУП

Науки класифікуються з часів Арістотеля, філософ виділяв *теоретичне знання* – пізнання ведеться заради нього самого, *практичне* – виробляє ідеї, які керують поведінкою людини, і *творче* – пізнання здійснюється для досягнення чого-небудь прекрасного. У першому розділі шостої книги «Метафізика» Арістотеля сказано, будь-яке мислення, що пізнає, направлене або на діяльність людини, або на творчість, або носить у власному розумінні теоретичний характер (Арістотель, 1999).

Феномен креативності протягом багатьох століть цікавить психологів, педагогів, філософів, генетиків, письменників і поетів, акторів і художників. Деякі з них вважають, що кожна людина є творцем. Так, фотограф Джон Лорі зазначає: «Креативність – це наше первородство. Це невід'ємна частина буття людини, така ж основна, як ходьба, розмова та мислення». Дослідник креативності Ліп (Leap, 2012) наводить думки видатних людей щодо креативності: «креативність – це природний порядок життя» (драматург Джулія Кемерон); «я вірю, що креативність властива нам усім» (історик Пол Джонсон) та ін.

В останні десятиліття креативність і лінгвокреативність набуває статусу оперативного терміна і ключової метамовної одиниці лінгвістичного аналізу. Стає можливим визначити поняття творчості науковою мовою філологічних наук (Фещенко, 2012). Поняття креативності охоплює найрізноманітніші мовні процеси та мовні аспекти. Свідченням цього є численні дослідження другої половини XX – початку XXI ст., присвячені вивченню не тільки креативності мови в цілому, але і таким різновидам лінгвістичної креативності, як загальна когнітивна креативність, морфологічна, просодична та словотворча, синтаксична, лексична, ідіоматична, семантична, стилістична, мовленнєва та дискурсивна (Зыкова, 2013).

Мета статті – висвітлити креативність як іманентну ознаку вселюдського культурного

простору. Для досягнення поставленої мети необхідно відстежити генезу наукових поглядів на сутність поняття «креативність»; виявити еволюційні тенденції у тлумаченні явища креативності; з'ясувати лінгвофілософське підґрунтя креативності.

2. МЕТОДИ

У процесі дослідження основних концепцій креативності від стародавніх часів до теперішнього часу були використані ретроспективний та діалектичний методи, які дозволили висвітлити цілісне бачення минулого погляду на креативність та розкрити її багатогранну та суперечливу природу.

3. РЕЗУЛЬТАТИ Й ОБГОВОРЕННЯ

Креативність за часів античності розглядається як особливий вид буття: мудрий – бог, а людині дано бути любителем мудрості – філософом (Платон, 1989). Згідно з поглядами Платона, кожна людина має творчий потенціал. Головним джерелом творчості він мислить споглядання та наслідування (*mimesis*), яке становить основу всякої творчості. Естетичну концепцію мімесіса розробив Арістотель, маючи на увазі не механічне копіювання природних явищ, а образне їх відтворення відповідно до законів того чи іншого виду мистецтва.

У період середньовіччя феномен творчості постає як божественний акт створення буття з небуття волею Всемогутнього. Як наполягав Августин, “*creatura non potest creare*” – створена істота не може творити (Williams, 1983). Для позначення дії Бога зі створення з нічого використовувався вираз *creatio ex nichilo*. В латинській мові вже були терміни для творення (*creatio*) і два вирази – *facere i creare* – *creativum* – *creative* – *creatio*, в грецькій – *poiein*.

Відродження зорієнтувало знання не на підтвердження присутності божественного, а на дослідження створеного людиною (*humana studia*). Це значення людської творчості, зокрема, в роботах уяви, є вирішальним джерелом сучасного розуміння лексеми *create*. Люди Відродження мали почуття своєї незалежності, свободи, творчості. Відродження характеризувалося відновленням інтересу до мистецтва, літератури, філософії та науки. Творчість знову стала предметом обговорень (Runco, & Albert, 2010).

Ще в 1393 році Чосер використав слово “*create*”, проте концептуальний план креативності залишився відносно слабкий і навіть часом губився з уваги поки більшість основних філософів Просвітництва (наприклад, Гоббс та Локк) змогли вийти за рамки уяви, індивідуальної свободи та авторитет суспільства в людських справах (Runco, & Albert, 2010).

Термін *creative* було використано вперше у 1678 році. Сучасне значення лексеми *creation*, що зв'язує акт творіння з діяльністю людини, в англійській мові склалося лише до XVIII ст., а абстрактний іменник “*creativity*” було зареєстровано приблизно у 1875 р. незабаром після того, як Френсіс Гальтон досліджував генія в 1869 р. (Robinson, 2001).

У 1767 р. відбулося перше велике дослідження творчого процесу. Згідно з поглядами Вільяма Даффа, творчий геній виникає в результаті вродженої здатності, яка включає асоціативну уяву, що дозволяє комбінувати і оцінювати ідеї і естетичні якості, що направляють пошук ідей. Публікація Даффа була однією з декількох подій, які заклали основу для наукових досліджень в галузі людської думки, яка пізніше виявиться важливою для демістифікації творчого акту. Гальтон, засновник диференціальної психології та психометрії, вважав, що розумові здібності, подібно фізичним характеристикам, є вродженими. Його працю “*Hereditary Genius*” (1869) вважають першою суттєвою датою у дослідженні творчості і розглядають як початок емпіричних досліджень креативності, методологічним нововведенням (Albert, & Runco, 2010).

В епоху Реформації творчість поширюється на не художні види людської діяльності: науку, техніку, господарську і політичну активність. Філософія трактує творчість як вдалу, але випадкову комбінацію вже існуючих елементів, найбільше схожу на винахідництво. Творчість головним чином, належить процесу пізнання, має гносеологічний характер.

Романтики у своїй творчості орієнтувались не на правила, а на фантазію, уяву, основною вимогою була не відповідність наявній візрцевій схемі, а оригінальність, неповторність, не абстрактність і суха повчальність, а чуттєвість. Найвищою цінністю людської індивідуальності є оригінальність, творча свобода митця. Геній не підкоряється правилам, а сам творить їх.

Сутність життя – це саме творчість, яка є чимось, що відбувається об'єктивно: в природі вона відбувається в актах народження, зростання, дозрівання, а в людській свідомості – у формі творіння нових образів і переживань. При цьому активність розуму не здатна створювати принципово нове – вона в своєму «новому» певним чином комбінує старе. Бергсон творчість протиставляє винахідництву, підкреслює принципово інтуїтивний характер зародження творчого акту, вирішальним початком у якому служить індивідуальність самого творця – цілісної, неподільної і неповторної

особистості (Блауберг, 2003).

Книга Бергсона "*L'Evolution créatrice*" («Творча еволюція»), що була опублікована у 1907 році, 1927 року була удостоєна Нобелівської премії як і її автор. Бергсон уявляє еволюцію не як пасивне або ж механічне пристосування організмів до навколишнього середовища, проте як цілеспрямований та креативний процес. Життя не можна зрозуміти тільки на основі інтелектуального аналізу так як потік свідомості перебуває у постійній боротьбі з інертністю матерії. Еволюція є воістину творчою, як праця художника (Блауберг, 2003).

Оскільки фундаментальні науки про людину на початку ХХ століття перебували в зародковому стані, погляди Бергсона на креативність людини далеко обігнали його епоху. Він першим звернув увагу на те, що в багатьох інформаційних системах сили адаптації та виживання в еконіші набувають характеру симбіозу або кооперації. На його думку, виникнення новизни відбувається не стільки за допомогою ніг і адаптивного повзання, скільки за рахунок «креативних крил», які піднімають особину над ситуацією (Репин, 2010, с. 42).

Уайтхед використовував термін креативність як універсальний принцип (*creativity as the universal principle*). Уайтхед увів у науковий обіг термін *Creative ability* (креативна здібність). У 1932 р. він написав свою останню книгу "*Adventures of ideas*" («Пригоди ідей»), де неодноразово акцентував думку, що нові ідеї – комбінації старих. Дослідник пов'язував креативність з актуалізацією потенційності, вважаючи, таким чином, що вона є процес і властива будь-якій суті, скріплюючи собою весь універсум: «Процес творчості є формою єдності універсуму» (Уайтхед, 1990, с. 580).

Творчий процес можна вважати вираженням бажання форми. Він представляє собою спосіб боротьби проти дезінтеграції – боротьби за те, щоб викликати до існування нове буття, що приводить до гармонії та інтеграції (Ролло, 2008, с. 59).

Визначний російський філософ ХХ ст. Бердяєв так позначив завдання нашого часу: «Творча епоха повинна створити нове, творче вчення про людину, про світ і його розвиток. Творчий розвиток має бути відкрито в світі, а не еволюція. Пізнання творчої епохи – активне, не пасивне, воно передбачає творче зусилля і тому відкриває творчість. Пізнання ж еволюції було лише пасивним пристосуванням. Вчення про творчий розвиток передбачає свободу як основу необхідності і особистість як основу всякого буття» (Хегай, 2009, с. 127).

Гумбольдт, засновник науки про мову, першим з філософів мови піднімає питання «чи можлива творчість у мові», на яке подальша лінгвістика буде давати різні відповіді. Лінгвістична концепція Гумбольдта ґрунтується на антропологічному підході до мови, згідно з яким вивчення мов треба вести в тісному зв'язку зі свідомістю і мисленням людини. Мова є «цілковитою творчістю, яка тільки можлива людині» для Потебні. Бахтін, з позиції дихотомії «мова – мовлення» Соссюра, заперечує можливість мовної творчості на користь творчості мовленнєвої (Фещенко, 2012).

У понятті мовної творчості криється, згідно Якобсона, не тільки антиномія мови і мовлення, але також дихотомія «норма (конвенція) – відхилення (порушення конвенції)»: насправді і мова як соціальна цінність, мова в її соціальному аспекті є одночасно предметом, об'єктом, *ergon*, – і творчістю, енергією, і водночас обидві ці іпостасі об'єднує мова окремої особистості – з одного боку, це індивідуальне надбання, індивідуальна застигла норма, з іншого боку – неповторний акт творчості (Фещенко, 2012).

Незважаючи на те, що феномен креативності у ставленні до мови має довгу історію вивчення, центральним об'єктом сучасних лінгвістичних досліджень він стає завдяки працям Хомського. У межах трансформаційної граматики Хомського креативність як властивість мови розглядається, головним чином, як виробництво або інтерпретація за допомогою безлічі лінгвістичних засобів, що вираховується, і комбінаторних правил потенційно незліченної безлічі висловлювань. Загальні ідеї Хомського стали стимулом для подальшого розширення поняття креативності – зокрема, в когнітології. Розширення трактування креативності відбулося в когнітивній лінгвістиці, яка не тільки перенесла це поняття в сферу мови, але й посилила ментальну складову в дослідженні цього феномена.

У самий останній час лінгвісти все частіше зустрічаються з метамовною формулою «мова як творчість», творчі властивості мовної діяльності вже усвідомлюються як невід'ємна характерна риса комунікації між людьми. Ця динаміка виражається, перш за все, в понятті лінгвокреативності (Фещенко, 2012, с. 86).

На сьогоднішній день можна констатувати істотне розширення меж тлумачення креативності, обумовлене інтенсивною розробкою різних підходів до її розуміння. Так, наприклад, згідно Р. Картера, лінгвістична креативність завжди обумовлена рамками соціального і культурного контекстів. Вона передбачає порушення і встановлення мовних (лексичних, фразових і ін.) моделей в процесах

формування, реформування та перетворення (“*in a process of forming, re-forming and transforming*”) і повністю залежить від інтенцій і інференцій комунікантів (Carter, 2004).

4. ВИСНОВКИ І НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналітичний огляд дослідження багатогранного феномену креативності дає підстави стверджувати, що з прадавніх часів і до сьогодні учені різних областей наукового знання намагаються знайти відповіді на запитання «Що таке креативність?», «Як вона проявляється?», «Які властивості креативної/геніальної особистості?»; креативність властива культурі, людині, суспільству на будь-якому етапі її розвитку; завжди орієнтована на певні цінності. Креативність як історично-культурний феномен є іманентною ознакою уселюдського простору, його онтологічним атрибутом. Креативність – феномен самостійної людської діяльності, результатом якої є створення якісно нових матеріальних та духовних цінностей, і яка оцінюється за своєю соціальною значущістю, новизною, оригінальністю, неповторністю, унікальністю. Це джерело прогресивного розвитку суспільства

Перспективним є дослідження культурологічного аспекту креативності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Аристотель. (1999). *Метафизика*. Ростов-на-Дону.
- Блауберг, И. И. (2013). *Анри Бергсон*. Москва: Прогресс-Традиция.
- Зыкова, И. В. (2013). Креативность концептуальных моделей фразеологической образности: системный аспект. *Вопросы когнитивной лингвистики*, 3(036), 76–86.
- Платон. (1989). *Федр*. М.: Прогресс.
- Репин, В. С. (2010). Эволюция в системной биологии. *Вопросы философии*, 11, 42–47.
- Ролло, Р. М. (2012). *Мужество творить: очерк психологии творчества*. М.: Институт общегуманитарных исследований.
- Уайтхед, А. Н. (1990). *Избранные работы по философии*. М.: Прогресс.
- Фещенко, В. В. (2012). Язык как творчество и творчество в языке: к истории лингвистической идеи. *Критика и семиотика*, 17, 84–94.
- Хегай, И. В. (2009). Концепция элитарной культуры в философии творчества Н. А. Бердяева. *Философские проблемы культуры*. Сер. 7. *Философия*, 2(10), 70–74
- Carter, R. (2004). *Language and Creativity: The Art of Common Talk*. London; New York: Routledge.
- Leap, D. (2012). *The Mystery of Human Creativity Explained*. Retrieved from <https://www.thetrumper.com/8960-the-mystery-of-human-creativity-explain>
- Robinson, J. R. (2001). Webster’s dictionary of Creativity. *Online Journal of Workforce Education and Development*, 3(2). Southern Illinois University. Retrieved from <https://opensiuc.lib.siu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1071&context=ojwed>
- Runco, M. A., & Albert, R. S. (2010). Creativity Research. In J. C. Kaufman, & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge Handbook of Creativity* (pp. 3–19). New York: Cambridge University Press.
- Williams, R. (1985). *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. Oxford: Oxford University Press.

REFERENCES

- Aristotel. (1999). *Metafizika* [Metaphysics]. Rostov-na-Donu [Rostov-on-Don]. [in Russian]
- Blauberg, I. I. (2013). Anry Bergson [Henri Bergson]. Moskva: Progress-Traditsiya [Moscow: Progress-Tradition]. [in Russian]
- Zykova, I. V. (2013). Creativnost kontseptualnih modelei fraseologicheskoi obrasnosti: sistemnyi aspekt [Creativity of conceptual models of phraseological imagery: systemic aspect]. *Voprosy kognitivnoy lingvistiki* [Issues of cognitive linguistics], 3(036), 76–86. [in Russian]
- Platon. (1989). *Fedr* [Fedor]. Moskva: Progres [Moscow: Progress]. [in Russian]
- Repin, V.S. (2010). Evolutsiia v sistemnoi biologii [Evolution in Systems Biology]. *Voprosy filosofii* [Philosophy issues], 11, 42–47. [in Russian]
- Rolo, M. (2012). *Muzhestvo tvorit: ocherk psikhologii tvorchestva* [The Courage to create: essay on the psychology of creativity.]. Moskva: Institut obshchegumanitarnich issledovaniy [Moscow: Institute of Humanities Studies]. [in Russian]
- Feshhenko, V. V. (2012). Yazyk kak tvorchestvo i tvorchestvo v yazyke: k istorii lingvisticheskoi idei [Language as creativity and creativity in language: to the history of linguistic ideas]. *Kritika i semiotika* [Criticism and semiotics], 17, 84–94. [in Russian]
- Hegai, I. V. (2009). Kontseptsiiia elitarnoi culture v filosofii tvorchestva N.A. Berdiaeva [The concept of elite culture in the philosophy of creativity N.A. Berdiaev]. *Philosofskie problemi culture* [Philosophical problems of

- culture], 2(10), 70–74. [in Russian]
- Carter, R. (2004). *Language and Creativity: The Art of Common Talk*. London; New York: Routledge.
- Leap, D. (2012). *The Mystery of Human Creativity Explained*. Retrieved from <https://www.thetrumpet.com/8960-the-mystery-of-human-creativity-explain>
- Robinson, J. R. (2001). Webster's dictionary of Creativity. *Online Journal of Workforce Education and Development*, 3(2). Southern Illinois University. Retrieved from <https://opensiuc.lib.siu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1071&context=ojwed>
- Runco, M. A., & Albert, R. S. (2010). Creativity Research. In J. C. Kaufman, & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge Handbook of Creativity* (pp. 3–19). New York: Cambridge University Press.
- Williams, R. (1985). *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. Oxford: Oxford University Press.

Liudmyla V. Korotkova. Key Concepts of Creativity: from Antiquity to Present. The problem of creativity has an interdisciplinary character. Psychologists, philosophers, culturologists, educators, sociologists, literary critics and linguists are engaged in the study of creativity. Different epochs have their distinctive theories on creativity. In antiquity creativity was considered as a special kind of being. Creativity was understood as a human desire for the reproduction of perfect patterns, as God-like art. Only God could create *ex nihilo* (“from nothing”). The artist was to reveal the laws of nature, follow and imitate them. However, the poet was free. In the Middle Ages, creativity was exclusively an attribute of God, people were considered not to be capable of it. In the Renaissance, understanding of creativity was twofold: sublime and mundane. In the New Age, creativity was seen as a fundamental prerequisite of consciousness and productive ability of imagination. Novelty determined creativity. Only in the nineteenth century, creativity became solely an attribute of man. In the twentieth century, creativity was possible in all spheres of human creation. In the twenty-first century the democratization of creativity is taking place. According to the hypothesis of the author of the article, creativity is an immanent sign of the universal cultural space. The genesis of scientific views on the essence of the concept of “creativity” is traced; evolutionary tendencies in the interpretation of the phenomenon of creativity are revealed; linguo-philosophical basis of creativity is found.

Keywords: creativity; man; language; nature; art.

Received: November 15, 2018

Accepted: November 25, 2018